

Kulturhistorisk rapport for SBM1221 Bøgely I Etape I-V

Udgravningssituation på etape III. Et kar graves fri i en bronzealdergrube.

Låsby sogn, Gjern herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.01.06. Sb.nr. 33.

Kulturhistorisk rapport for systematisk udgravning af 5,4 ha i forbindelse med etablering af motorvejen Hårup-Låsby samt terrænregulering/broarbejdsplads og vejforlægning syd for Låsby. Der fremkom bebyggelsesspor fra yngre bronzealder, førromersk jernalder, romersk jernalder og germansk jernalder. Undersøgelsen foregik i fem etaper fra 2012 til 2013. Udført af Museum Skanderborg ved Merethe Schifter Bagge.

Indhold

Abstract	3
Undersøgelsens forhistorie	3
Administrative data	3
Topografi, terræn og undergrund	4
Målesystem	5
Øvrige data	5
Undersøgelsens resultater	8
Yngre stenalder (3900-1700 f.Kr.)	8
Yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.)	10
Førromersk jernalder (500-1 f.Kr.)	12
Ældre romersk jernalder (1-175 e.Kr.).....	18
Germansk jernalder (375-750 e.Kr.).....	20
Middelalder og nyere tid (1066-)	27
Genstandsmaterialet.....	29
Samlet tolkning af Bøgely	31
Fremtidigt arbejde på stedet.....	31
Tidstavle.....	33

Figur 1; Muldafrømning på etape II. Set fra NV.

Abstract

Der er udgravet i alt 5,4 ha på fem etaper. Bebyggelse fra ældre og yngre jernalder dominerer udgravningen, men der er også mindre indslag fra yngre stenalder, yngre bronzealder samt middelalder. Bebyggelserne er dateret ud fra hustypologier samt C14. Der er i alt fundet 6155 anlæg og 166 konstruktioner. Konstruktionerne er fordelt på huse og hegn fra bronzealder og jernalder. 1707 fund er indsamlet, hvoraf hovedparten er keramik, kværnsten, knusesten, flint, slagge, brændt ler og jordprøver. Dateringsmæssigt er hovedvægten af fundene typologisk bestemt til førromersk jernalder.

Undersøgelsens forhistorie

Undersøgelsen er iværksat grundet etablering af en motorvejsstrækning mellem Hårup og Låsby.

I forvejen var der kun ganske lidt oldtid registreret i området. En gravrøse, sb. 7, i kanten af Flensted Krat, samt et hulvejssystem, sb. 12 også i Flensted Krat hører til de mest interessante fund i nærområdet.

Samtidig med udgravningen af Bøgely fandt også udgravningerne af SBM1374 Låsby Syd samt SBM1220 Flensted I sted. Disse ligger henholdsvis nord og vest for Bøgely og rummer bebyggelse fra særligt yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder og yngre romersk jernalder.

Udgravningen er opkaldt efter gården Bøgely. Gårdssignaturen kan ses på Høje Maalebordsblade, men Bøgely-navnet ses først på 4 cm kort fra 1980-2001.

Administrative data

Den kulturhistoriske rapport dækker over fem etaper af SBM1221 Bøgely I. De fem etaper er baseret på forundersøgelserne SBM1136 Hårup-Låsby Motorvej etape I (område 5, 6 og 7), SBM1298 Vejforlægning Motorvej Hårup-Låsby, SBM1221 Bøgely I etape III samt SBM1353 Motorvej Hårup-Låsby, terrænregulering (område 2 og 3).

Etaperne blev gravet i denne rækkefølge:

Etape I: 28. februar 2012 – 15. juni 2012

Etape III: 12. september 2012 – 19. november 2012

Etape V: 1. maj 2013 – 2. juli 2013

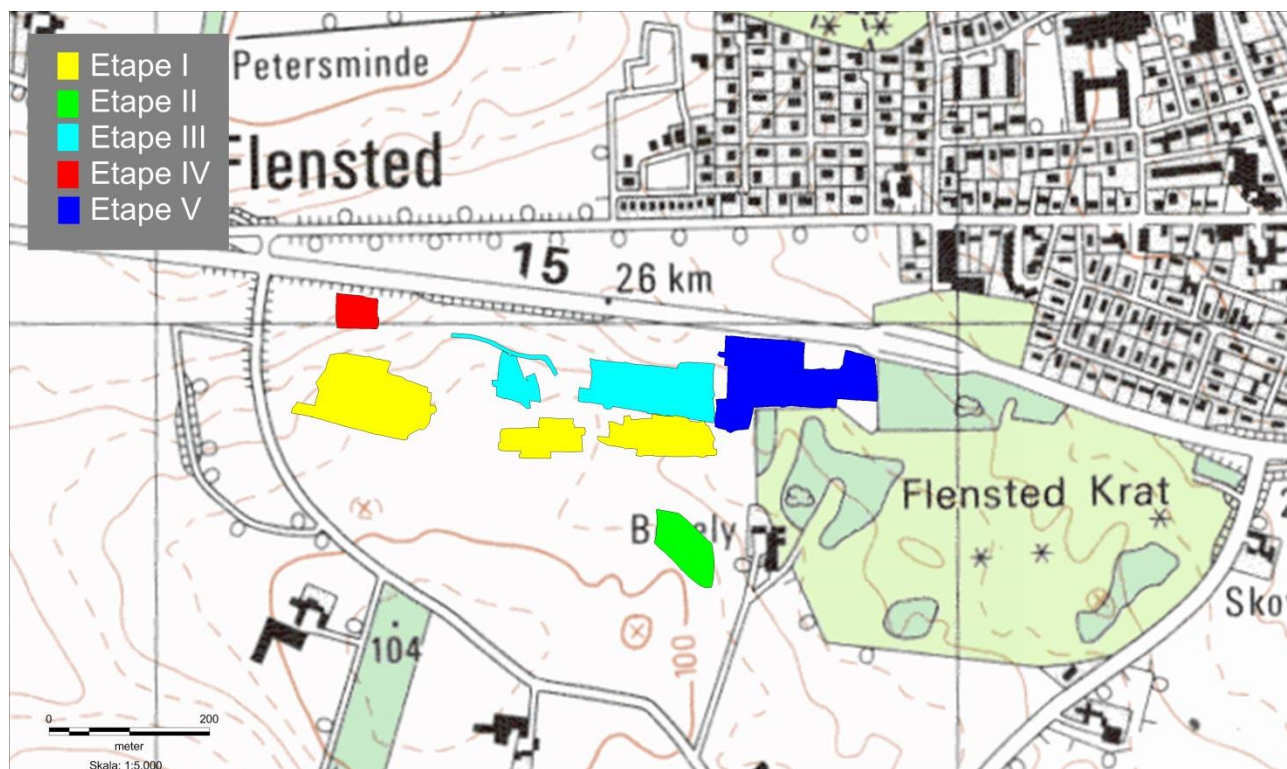
Etape IV: 28. juni 2013 – 6. august 2013

Etape II: 8. juli 2013 – 29. august 2013

Bygherre: Vejdirektoratet, Thomas Helsteds Vej 11, 8660 Skanderborg.

Ansvarlig for undersøgelsen: Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.

Dokumentationsmateriale bestående af fund, fotos, tegninger og beretning opbevares på Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg

Figur 2; Oversigtskort over de forskellige Bøgelyst-etaper. 4cm kort. Kortbaggrund copyright Geodatastyrelsen

Topografi, terræn og undergrund

Undergrunden er generelt let sandet ler med enkelte gruslommer, dog er det let leret sand i etape IV. Terrænet er stærkt varierende. Den vestlige del af etape I ligger på et højt plateau, mens de to østlige felter ligger lavere og mere skrånende mod øst. Etape II ligger også forholdsvis højt i terrænet på et let skrånende plateau. Etape III ligger i et område hvor terrænet falder mod nord og etape IV ligger noget lavere end de øvrige arealer men på et fladt jævnt terræn. Slutteligt ligger etape V også noget lavere end I, II og III. Terrænet her er let skrånende mod øst. Ca. midt på arealet er der spor efter et gammelt å-løb, som sikkert har været vandførende i jernalderen. Åen skiller i hvert fald to gårdsanlæg fra hinanden.

Målesystem

Alle anlæg blev opmålt med GPS i projektionen zone 32, Euref89. Data blev efterfølgende digitaliseret i gis-programmet Mapinfo via ArkDigi. Ved særlige anlæg blev der udlagt lokalt målesystem, hvorefter det blev tegnet i hånden i 1:10 eller 1:20. Der er desuden udført fotoopretning på flere anlæg.

Figur 3; Udgravningssituation på etape V ved gårdsanlæg G1.

Øvrige data

Udgravningsholdene fordelte sig således:

Etape I: Arkæologerne Nanna Kirkeby, Kåre Gyldenløve, Anja Vegeberg Jensen, Esben Klinker Hansen, Marie Foged Klemmensen, Louise Søndergaard, Audur Halldorsdottir og Merethe Schifter Bagge. Desuden deltog amatørarkæolog Carsten Jensen i to dage og 8. klasse praktikant fra Interskolen Kristine Urhøj Møller i en uge.

Etape II: Arkæologerne Line Marie Olesen, Audur Halldorsdottir, Anja Vegeberg Jensen, Nanna Kirkeby og Merethe Schifter Bagge

Etape III: Arkæologerne Nanna Kirkeby, Kåre Gyldenløve, Audur Halldorsdottir, Anja Vegeberg Jensen og Merethe Schifter Bagge.

Etape IV: Arkæologerne Line Marie Olesen, Anja Vegeberg Jensen og Merethe Schifter Bagge

Etape V: Arkæologerne Karl Hjalte Maack Raun, Kåre Gyldenløve, Line Marie Olesen, Anja Vegeberg Jensen, Nanna Kirkeby, Ditte Skov Jensen, Esben Klinker Hansen og Merethe Schifter Bagge.

Udgravningsleder på alle etaper: Merethe Schifter Bagge

Figur 4; Her ses et par af udgravningsholdene. Til venstre i 2012 og til højre i 2013.

Af bemærkninger til vejr-og observationsforhold kan siges, at der i forår-og sommer-udgravningerne var meget tørt og den lerede undergrund var ofte meget hård at grave og afrense i. Særligt på etape I og II var der problemer med for hurtig optørring af felterne og der blev lagt en del presenninger ud for at fugte arealer om natten. I efterårsgravningen på etape III var der til gengæld meget vådt og den lerede undergrund blev et meget glat bekendtskab, hvilket også til dels forringede observationsforholdene.

Figur 5; Her ses et eksempel på det meget våde efterårsvejr i 2012.

Figur 6; På etape II var sensommeren meget tør og der blev anvendt presenninger om natten for at holde på fugten.

Undersøgelsens resultater

Da de forskellige etaper tidsmæssigt fletter sig ind i hinanden vil resultaterne ikke gennemgås etapevis, men i en kronologisk rækkefølge for at få størst mulig sammenhæng mellem anlæggene.

I alt blev der registreret 6155 anlæg, hvoraf 3576 anlæg er stolpehuller, 703 anlæg er gruber, 7 anlæg er produktionsanlæg, 7 anlæg er ildsteder, 3 anlæg er kulturlag, 70 anlæg er agerrene, 2 anlæg er nedsatte kar og 1 anlæg tolkes som mulig grav. Resten af anlæggene er for en stor del naturfænomener eller på anden vis udgåede. Ud af stolpehullerne kunne der udredes 166 konstruktioner, hvor de 142 er forskellige former for huskonstruktioner og resten er forskellige typer af hegn.

Anlæg

Anlæg er en samlet betegnelse for spor efter, hvor man har gravet huller i forhistorisk tid.

Yngre stenalder (3900-1700 f.Kr.)

Udover enkelte anlæg med groftmagret keramik er der kun ganske få indicier på, at der har været stenalderbebyggelse i området. Et enkelt anlæg bør dog nævnes i denne sammenhæng til trods for, at der ikke findes nogen eksakt datering på anlægget. Det drejer sig om A3370, som er en større samling af sten i etape IV.

Stensamlingen er oval af form og måler ca. 4 X 3,3 m i overfladen. Omkring stenene ses et svagt lyst fyldskifte, som aldrig blev til en regulær nedgravning, men blot et flydende lag. Det interessante i denne sammenhæng er stenene, som lå i minimum to lag. Mellem stenene lå der en del flintafslag, en blok og en skraber. Nogle af afslagene så ud til at komme fra samme flintemne. Under stenene var der ingen tegn på nedgravning.

Figur 7; Her afrenses det øverste lag i stensamlingen. Set fra Ø.

I hele den østlige del af arealet blev der ved muldafrømning iagttaget et ca. 5-10 cm tykt gråt lag sporadisk med flintafslag, som blev tolket til at være oprindelig muldoverflade. Stenene ligger i dette lag.

Dateringen på anlægget er foretaget ud fra de mange flintafslag og skraberer, men vi kan nok ikke komme det meget nærmere end yngre stenalder. Interessant er det, at lignende stensamlinger er fundet på SBM1220 Flensted I etape II kun 200 m vest herfor, samt 2000 m vest for, ved SBM1219 Kalbylund I. På Kalbylund kunne stensamlingen nærmere dateres til dolktid, evt. ældre bronzealder, da der blev fundet et fragment af et fladehugget stykke flint.

Bevaringsforholdene ved etape IV var rigtig gode. Et meget tykt lag muld har dækket over området. Af samme årsag er der bevaret resterne af et gammelt stendige, A3384, som lå 20-30 cm over undergrunden. Dette stendige kan dog ikke være stenalderligt, da det overlejrer en jernaldergrube (se endvidere afsnittet "Middelalder og nyere tid").

Yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.)

Der er fundet enkelte huse og gruber fra yngre bronzealder, hvoraf et hus og en grube er C14-dateret til 900-500 f.Kr. Der drejer sig om K95, et treskibet hus med fire sæt tagbærende stolper og med en nord- og en sydlig indgang. Der ses desuden rester efter en grebning i den østlige halvdel. Den C14-daterede grube samt en grube dateret ud fra keramik, beskrives nedenfor.

Figur 8; A4628. Et foto af grubens bund med forkullede plankespor, set fra S.

Et nedbrændt byglager

Gruben, A4628, er oval i fladen og orienteret i en Ø-V-lig retning. I fladen er gruben 1,8 X 2,7 m. Siderne er jævnt indad skrånende, mens bunden er flad. Gruben er ca. 24 cm dyb.

Bunden i gruben består af forkullede planker. Minimum tre plankespor kan observeres helt op til 85 cm's længde. Mellem trækulsresterne ses rødbrændt ler og lidt keramik samt en større flad sten. Der er taget to jordprøver fra bunden af anlægget, som er gennemgået i en makrofossilanalyse. Prøverne var meget ens, selvom de var taget to forskellige steder fra i gruben. De bestod af 50 % kornkerner og 50 % ukrudtsfrø. Blandt kornkernerne er byg fuldstændig dominerende, mens emmer/spelt og havre kun er til stede med ganske få kerner. Der er tale om både nøgen byg og avnklædt byg. Da der er 50 % ukrudtsfrø tilstede mellem kornkernerne er der næppe tale om et rensket kornprodukt. Men mængden af kornkerner viser, at der højst sandsynligt var tale om et byglager. Normalt ville man formode at et sådant lager, ville være mere rensket for ukrudtsfrø, men det ser det altså ikke ud til i dette tilfælde. (se mere i rapporten med makrofossilanalyse udarbejdet af Marianne Høyem Andreasen, Moesgård Museum 2015). Gruben

er C14-dateret med tre prøver lavet på forkullede kornkerner. Samtlige prøver tyder på en datering i sen bronzealder. Der er ikke umiddelbart andre tegn på samtidige huse i nærområdet, hvilket er en anelse mærkeligt. Et byglager midt i ingenting? Traceet ender dog kun få meter øst for anlægget, og det kan derfor ikke udelukkes, at der skulle ligge lidt bebyggelse fra samme periode inde i Flensted Krat.

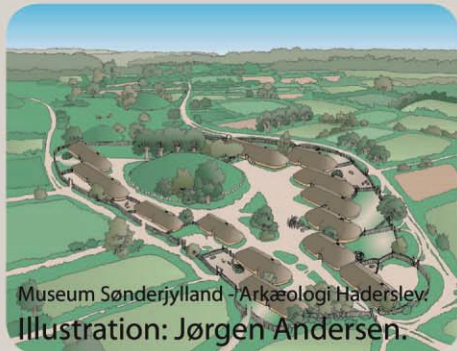
Figur 9; Affaldsgruben A2776 i profil. Bemærk de store kardele til højre. Set fra N.

A2776 – affaldsgrube fra yngre bronzealder

En affaldsgrube der er værd at nævne, er A2776. Gruben er stor i omfang med sine 2,5 X 1,7 i overfladen og 172 cm i dybden. Der findes 30 lag i gruben, som vidner om en heftig aktivitet med arbejde nede i gruben og med diverse opgravninger. Det ser ud til, at der er en mindre grube mod SV, som formodentlig skæres af en lidt større grube mod NØ. Den større grube har en udposning mod bunden, så det ser ud til, at man har forfulgt et godt råmateriale, i dette tilfælde sandet ler. Mod bunden er der også kastet større sten ned på op mod 50-60 cm i diameter, og opfyldt er her gult undergrundslignende materiale opblandet med små lysegrå plamager. I den øvre del af gruben er fylden noget mere humøs og indeholdende rødbrændte lerlag og trækulslag. For så vidt kunne der have eksisteret en form for ovn i gruben, men grundet lagernes uregelmæssighed formodes det at være affald fra en nærliggende ovn. Generelt er der store mængder keramik i

Samfundsstruktur

I jernalderen ser vi for første gang i danmarkshistorien, at mennesker rykker sammen og etablerer små landsbyer. Arkæologer fandt i 1970'erne spor efter en af disse landsbyer ved Grøntoft nordøst for Ringkøbing. Her lå fem større og tre mindre gårde inden for et fælles hegn. I Grøntoft var der ingen hegn om de enkelt gårde, så arkæologerne tror, at beboerne i landsbyen levede sammen i et landsbyfællesskab, hvor de har hjulpet hinanden med at dyrke markerne, bygge huse og passe dyrene.

At der i Grøntoft er forskel på husenes størrelse viser dog, at nok var man fælles om tingene, men der var trods alt forskel på folk. Arkæologer mener nemlig, at forskellen i husenes størrelse antyder, at der har været nogle, der har haft flere husdyr end andre og dermed været rigere – og måske også haft mere magt?

anlægget. I den mindre grube mod SV ses hovedparten af to større kar. Det ene kar er et smalt og højt hankekar, X1159, med hul i bunden og det andet er et større treleddet kar, X1158, med kraftigt bugknæk og med minimum fire små båndformede øskener. Desuden er der flere stykker med vulster og omløbende bånd. Flere stiltræk peger tilbage til yngre bronzealder, mens nogle optræder hyppigt i ældre førromersk. Gruben daterer sig således måske på overgangen mellem de to perioder.

Førromersk jernalder (500-1 f.Kr.)

Bebyggelsen:

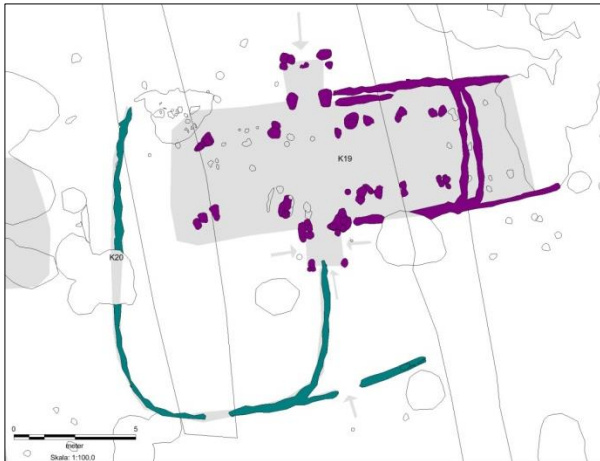
En stor del af de registrerede anlæg og huse kan knyttes til den førromerske jernalder. Fra den ældste del af perioden ses spredte gruber. Gruberne kan findes stort set over alle 5,4 ha, men spor efter hustomter ses til gengæld sjældent, måske er der kun 2-3 huse fra denne periode. En del huse er bredt dateret ud fra hustypologi til førromersk jernalder – her er der uden tvivl også et par stykker fra den ældre periode imellem.

Bebyggelsesaktiviteten forøges dog væsentligt i den mellemste førromerske jernalder (400-100 f.Kr.), hvor stort set alle hustomter (13 – 23 huse) på etape I's vestligste felt må dateres hertil. Flere af husene er C14-dateret og ved nogle af husene ses

byggearkitektoniske træk som gentager sig, hvilket bekræfter en vis samtidighed mellem husene. Der findes også en del gruber fra mellemste førromersk jernalder særligt i dette område, men gruber fra den yngre førromerske jernalder dukker også op, og enkelte af husene kan måske regnes til denne periode.

Fem af husene (K16, K17, K19, K45 og K53) fra den mellemste del af førromersk jernalder har et dobbelt indgangsparti, de fleste kun den ene vej, men en enkelt, K19, har begge veje. Det dobbelte indgangsparti har formodentlig fungeret som vindfang, men kan også, som det ses ved K19, være

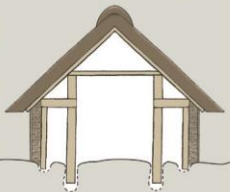
et udtryk for en indgangsåbning i et ydre hegn som i flere tilfælde ligger tæt op ad huset. Der ses en del rester af små individuelle hegn omkring nogle af husene. Hegnene ser ud til at omringe mindre arealer, som formentlig skulle holde dyr væk fra huset og måske et køkkenhave-lignende område. Hegnede huse fra mellem førromersk jernalder er et sjældent syn i Museum Skanderborgs ansvarsområde, men lignende er dog fundet eks. i Kildebjerg ved Ry.

Figur 10; K19 og K20 - en meget velbevaret gårdsenhed fra mellemste førromerske jernalder. Gården ser ud til at have ligget der i flere generationer, da de tagbærende og indgangsstolper er skiftet i flere ombæring. Etape I. Øverst et digitaliseret billede af gården. Nederst ses tre arkæologer stå inde i huset ud for de to indgange. Fotoet er set fra Ø.

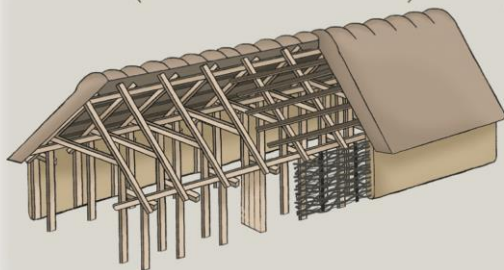
Det treskibede hus

I et treskibet hus bæres taget af to rækker af kraftige stolper, placeret ned igennem husets midte. Hustypen kaldes treskibet, da det i tværsnit kan opdeles i tre dele - mellem og på hver side af de to rækker tagbærende stolper.

Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - som skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt som bolig. Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejds- og opbevaringsbygninger. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftest med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

Treskibede huse bygges i det meste af bronzealderen, jernalder og vikingetid - samlet en periode på omkring 2000 år (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.).

Ved langt de fleste huse er der tale om fire sæt tagbærende stolper med et nordligt og sydligt indgangsparti placeret i husets midterakse. Ved nogle huse ses dog op mod seks sæt stolper og enkelte ser endda ud til at have et lille udhus tilknyttet, eks. K53 og K54. Udhuset K54 er N-S-vendt og med indgang mod vest. Husets sydlige indgang og udhusets vestlige indgang vender derfor begge ud mod et område man må formode har dannet en gårdsplads.

Fra den yngre førromerske jernalder (100-1 f.kr.) ser det ud til at bebyggelsen rykker mod øst. Ved etape II ses primært bebyggelse fra denne periode, hvor et enkelt hus er C14-dateret (K70) til overgangen mellem den mellemste og yngste del af perioden. Det ser dermed ud til at bebyggelsen fra yngre førromersk jernalder og evt. ældre romersk jernalder, befinder sig vest for etape II, hvor arealet mellem etape I og II, ville passe helt perfekt til en større romertidsbebyggelse. Området er et stort fladt plateau omgivet af jernalder mod nord og øst - der må findes en del jernalderbebyggelse på den mark, og det forekommer da også naturligt at evt. gravpladser kunne være placeret her.

Gruber og aktiviteter fra den førromerske jernalder

Der er fundet mange gruber med førromersk keramik. De fleste gruber har sandsynligvis været materialetagningsgruber, men der er også observeret brønde, keramikovne, lavbrændingsovne og særlige affaldsgruber rundt omkring på pladserne. Her i rapporten vil de mest interessante gruber omtales.

A125 – ovn

Anlægget er oval i overfladen og største længde er 149cm. Gruben er knap 1 m dyb med forholdsvis lige sider og flad bund. Bundlaget består af to massive lag trækul med et større rødbrændt lerlag imellem. Lerlaget inkluderer både rødbrændt og ubrændt ler. Der er taget en

jordprøve fra det nederste og det øverste trækulslag. Begge prøver er gennemgået en makrofossil-analyse, som viser nogenlunde det samme mønster. De dominerende makrofossiler stammer hovedsageligt fra markukrudtsfrø, særligt bleg/fersken-pileurt og til dels hvidmelet gåsefod. Der blev dog også fundet lidt korn i form af byg og havre, formodentlig flyvehavre. Også olieplanterne sæddodder og hør var til stede. Slutteligt skal nævnes fund af forkullede hasselnødder. Ud fra makrofossilerne er der formodentlig ikke tale om en korntørringsovn, idet korn og markukrudtsfrø er så ulige fordelt. Prøverne viser mere, at der er tale om affald fra korn- og olieplanteproduktion. Der kan derfor være tale om afbrænding af affald eller affaldet har været brugt som optænding. Nogle ting peger dog på, at der ikke er tale om almindeligt affald, da blandingen af frø og korn minder meget om den blanding der er fundet i Grauballemandens mavesæk. Der kan derfor også være tale om et nødforråd, som enten aldrig kom i brug eller man har forsøgt at tørre over ild.

Anlæggets trækuls- og rødbrændte lag er tydelige tegn på, at der har været anlagt en ovn i en eller anden form, evt. en mile. Analysen af jordprøverne gav ikke et direkte svar på hvad man har anvendt ovnen til, men måske en form for lavbrændingsovn. For denne konklusion taler også laget med rødbrændt ler hvor der også var en del ubrændte lerstykker.

Figur 11; Gruben A125 i profil.

Figur 12; Her udgraves A2743 - en keramikovn. Det rødbrændte lag renses frem. Set fra S.

A2743 – en keramikovn fra ældre førromersk jernalder

Anlægget fremstår næsten cirkulært i overfladen med en største diameter på 176 cm. I fladen kunne man yderst se et sortbrændt tyndt lag og derefter fragmentariske spor efter en rødbrændt ring, mens det midterste fyld var opfyldt bestående af lyst gråbrunt sandet ler. Gruben blev 61 cm dyb og i profil kan ses tre sortbrændte lag med masser af trækul, samt et rødbrændt lag der ligger mellem to øvre trækulslag. Det rødbrændte lag er ovalt og dækker stort set hele den nordlige del af anlægget, mens der mod syd kun ses trækulslag. Man kunne måske derfor antage, at indfyringshullet har været mod syd. På bunden stod et helt kar, 30 cm højt (X1122). Bunden af karret er ornamenteret med små tætstillede ovale indtryk og randen er lige med en umærkelig overgang til halsen. Karret stod oprejst på bunden. Udover det hele kar, blev der fundet en del anden keramik, hvoraf noget er velbrændt, mens andre bærer tegn på fejlbrænding. Det drejer sig om sintring og skår hvor overfladen er brændt væk. Der blev også fundet tre knusesten og et sideskår med gennemboret hul (X1119). Profilerne på de fundne kar peger umiddelbart på den ældre førromerske jernalder, men kunne måske godt trækkes tilbage til sen bronzealder. Der er analyseret en jordprøve fra grubens øverste trækulslag. Denne prøve minder indholdsmæssigt

rigtig meget om prøverne fra før beskrevne ovn, A125. Materialet har formodentligt været anvendt som optændingsmateriale i ovnen.

A2747 – kværnstensgrube fra ældre førromersk jernalder

15 kværnsten (fragmenter og hele) blev fundet i denne Ø-V-vendte grube som i overfladen måler ca. 170 X 100 cm. Gruben er 110 cm dyb og opbygget af mange lag. Stenene ser i den nordlige side ude til at være sirligt sat på højkant og placeret ind i mellem hinanden, mens den sydlige side ser en anelse mere tilfældig ud. I alt er der fundet 57 skår, hvoraf en stor del er fejlbrændt eller sekundært brændt. Bl.a. er der fundet større dele af et lille hankekar (X1125). Det er ikke mulig at fastslå grubens funktion, men dens opbygning tyder på, at den har været anvendt til mere end en affaldsgrube og minder på mange punkter om de kværnstensgruber som blev fundet på SBM1219 Kalbylund I (se denne rapport).

Nedgravede forrådskar eller vandbeholdere

På etape I blev der fundet en del førromerske huse, og nogle steder var husene ret nedslidte. I et område ud mod den sydlige del af tracekanten var det svært at finde rede i stolperne, men der tegnede sig et muligt langhus, K44 og en mulig rombeformet staklade, K64. SØ for K64 dukkede der to nedsatte forrådskar op. De stod med kun knap 1 m imellem sig og med ca. 3 m's afstand til stakladen. Desuden er der observeret et lille stykke af en grøft, A1293, under 1 m syd for karrene. Karrene kunne således være indgået i en gårdsenhed, om end den fremstår svagt, men de har formodentlig ikke stået inde i et hus. Der er ingen synlige spor efter en overdækning af karrene, men da området i forvejen er ret nedslidt, kan der dog godt have eksisteret et sådant. Karrene, X509 og X512, er begge store forrådskar, hvor bunden og dele af bugen er bevaret. Det indsamlede keramik fra karrene vejer henholdsvis 3662 g og 6535 g og deres bunddiameter er mellem 15 og 19 cm. Karrene er tykvæggede og groftmagrede. Da det kun er måske 1/3 eller ¼ af karrene som er bevaret, må man tænke sig nogle meget store og tunge kar, som har indeholdt et forråd eller evt. anvendt som vandbeholdere. Karrene er bestemt til førromersk jernalder ud fra konteksten, men form og godsmæssigt kunne de ligeså vel befinde sig i yngre bronzealder.

Figur 13; De to nedgravede forrådskar, X509 og X512, på etape I.

Ældre romersk jernalder (1-175 e.Kr.)

Fra den ældre romerske jernalder er der kun få aktivitetsspor. Det ser ud til at vi har bebyggelse fra den forudgående periode, yngre førromersk jernalder, på etape II, og netop på denne etape er der fund fra gruber, som peger på, at bebyggelsen fra ældre romersk jernalder, må være lige i nærheden. Som før nævnt, vil det være oplagt, at bebyggelsen fra ældre romersk jernalder ligger på det højre flade plateau syd for etape I og vest for etape II.

A3673 – grube med et væld af sten og keramik

På etape II blev der fundet en meget interessant grube. Det viste sig, at den var fyldt op med alverdens sten i form af kløvede sten, kværnsten, slibesten, knusesten, forarbejder til kværnsten, sten med fordybninger og multitools. Gruben blev udgravet med maskine og da de første mange genstande var hevet op af gruben og profilen tegnet, valgte man at tømme gruben med maskine, for at få et komplet overblik over indholdet. Der er registreret 121 fund fra gruben. 57 kværnsten, heraf 18 hele kværnsten, øvrige er fragmenterede, 6 kværnsten med fordybning på midten, 1 slibesten med fordybning, 9 slibesten, 26 knusesten og 85 sten med kløvespor. Herudover er der fundet en hel del keramik. Der er rester fra over 30 kar, både store og små størrelser. Flere af karrene er ornamenteret med enten stregornamentik eller negleindtryk på bugen. X-formede hanke og facetterede rande er ligeledes med til at datere fundet til ældre romersk jernalder. Blandt karrene er der fragmenter af bundskår, som er meget flade og med et meget stort fint afrundet hul i bunden, X2311 og X2312. Lignende kar er fundet i SBM1318 Herskind. Slutteligt skal nævnes fund af brændte dyrekogler, lidt slagge og fragmenter af lerplader.

Alt i alt en meget fundrig grube som muligvis repræsenterer en husholdning der enten har smidt det hele ud på en gang, eller man har haft tradition for at smide brugte ting ned i netop dette hul.

Gruben var 240 cm dyb og er i første omgang muligvis anvendt som brønd. De nederste opfyldslag rummer ikke de store fund, mens den øverste meter stort set rummer de fleste fund fra gruben.

Figur 14; Her er den fundrige grube, A3673, snittet med maskine og profilen afrenses.

Figur 15; Her ses de mange funktionssten fra gruben A3673.

A43 og A2654 – gruber med avlssten

I en grube, A43, som er placeret midt i bebyggelsen fra yngre germansk jernalder på etape I, er der fundet rester efter smedjeproduktion. Udover ca. 2500 g slagge dukkede der en hel avlssten op samt fragmenter af 2-3 lignende avlssten. Den hele avlssten, X153, er formet i ler. Lerpladen er ca. 3 cm tyk og måler 16 X 17 cm. Selve hullet til blæsebælget er ca. 2,5 cm. På siden, som har været vendt mod ilden er leret forglasset, sintret og forvredet, mens den modsatte side er rødbrændt og let smuldrende. Det er ganske usædvanligt at finde så velbevarede rester efter en avlssten i ler. I laget med avlssten og slagge findes der endvidere en hel del forglasset ler, som må stamme fra samme proces. En avlssten har været anvendt til at beskytte blæsebælgstuden fra den voldsomme varme fra essen.

I gruben A2654 er der fundet 44 fragmenter af forglasset ler, hvoraf 5 stykker må relateres til avlssten. Gruben ligger kun 320 m nord for A43. K82, en lille staklade eller lille værksted, som ligger få meter fra gruben, har afbrændte stolper. Konstruktionen kunne umiddelbart godt have forbindelse til jernproduktionen, evt. som en form for smedjehytte.

Der er ingen spor efter jernudvindingsovne eller lignende på stedet, men dette udelukker ikke, at der har været udvundet jern. Der er dog fundet slagge fra jernproduktion, så mon ikke ovnene blot er forsvundet med tiden.

Figur 16; Hel avlssten, X153, lavet af ler. Her ses den sintrede side, som har vendt ind mod essen.

Germansk jernalder (375-750 e.Kr.)

Fra bebyggelsen i ældre romersk jernalder mangler der et par hundrede års bosættelse på Bøgely – nemlig yngre romersk jernalder. Denne periode er netop udgravet på anden side af GI.

Yngre jernalder

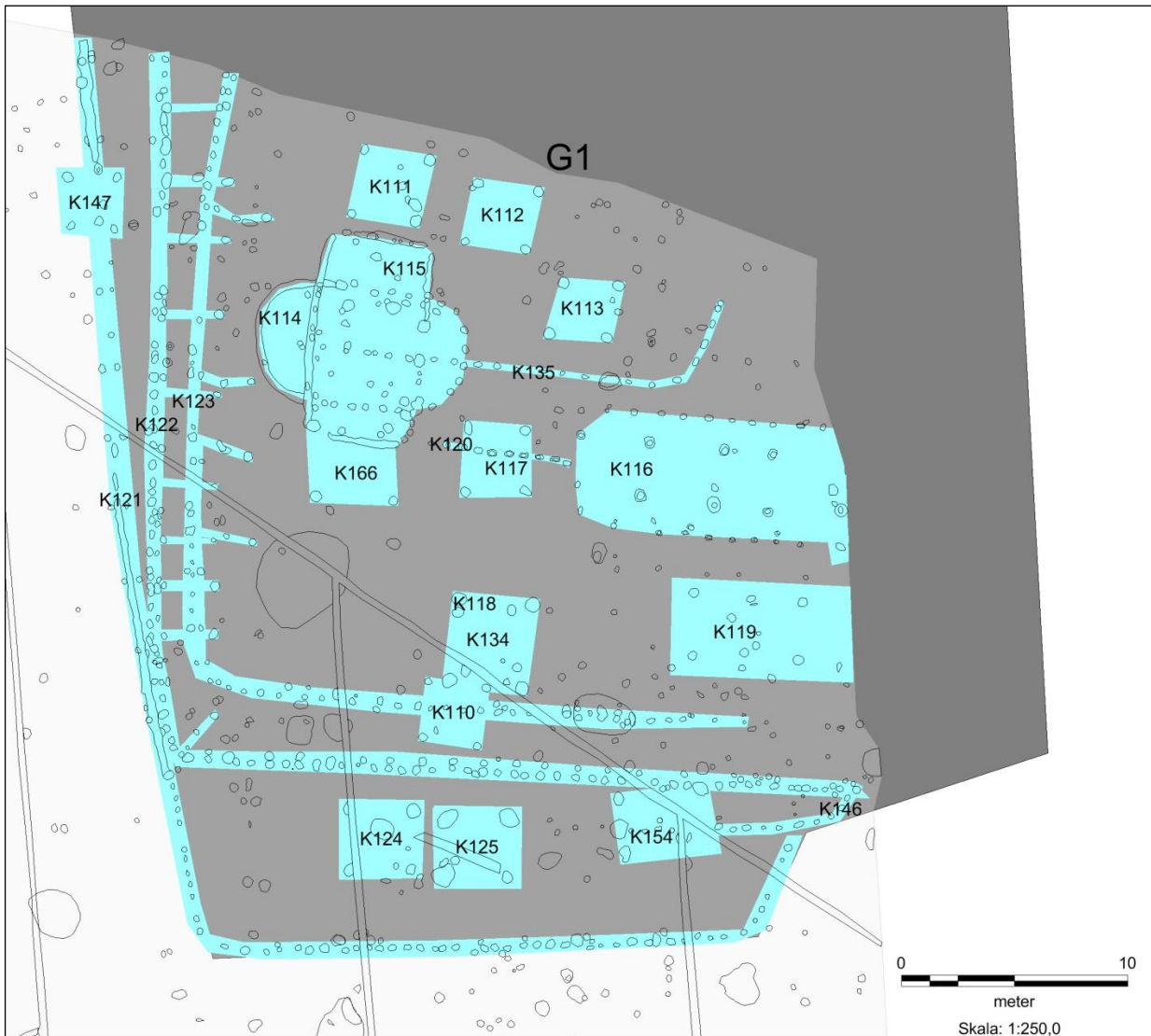
Tidsrummet fra 400 e.kr.-750 e.kr. kaldes for yngre jernalder. Yngre jernalder inddeles i to underperioder: ældre germansk jernalder (400-550 e.kr.) og yngre germansk jernalder (550-800 e.kr.). Perioden hedder germansk jernalder fordi de folk der beboede egnene nord for Romerrikets grænser – i det nuværende Tyskland og Sydsandinavien kaldes for germanere.

I germansk jernalder er der stor forskel på rige stormænd og fattige bønder. Rige stormænd handler med prestigevarer som f.eks. guld og glas på handelspladser tæt på havet. Her lægger skibe fyldt med varer til og sejler ud, glaskunstnere, guld og sølvsmede samt håndværkere arbejder, og handelsmænd falbyder deres varer. Stormænd og fyrster bor på store gårde og har kæmpe haller til fester, religionsdyrkelse og repræsentation. Almindelige bønder må nøjes med mindre huse og lever et noget mere stille liv – ude på landet, langt væk fra magtcentre og handelspladsernes tumult.

Silkeborgvej, hvor der i SBM1374 Låsby Syd er fundet flere langhuse. Den efterfølgende bebyggelse i germansk jernalder er til gengæld flot repræsenteret på Bøgely.

Ældre germansk jernalder (375-550 e.Kr):

Det mest ombyggede gårdsanlæg, G1, har muligvis rødder i yngre romersk jernalder eller overgangen til ældre germansk jernalder og måske er det herfra den efterfølgende bebyggelse spreder sig vestpå. Et langhus, K116 og et småhus, K115 er C14-dateret til ældre germansk jernalder. Langhuset i G2, K127, har samme C14-datering. Formodentlig er de tre gårde, G1-G3, med bevaret omgivende hegn, alle fra ældre germansk jernalder. Gårdene befinder sig alle på østsiden af det gamle å-løb, som har dannet en naturlig afgrænsning mod vest. Måske har man haft marker og kvæg til at gå på den vestlige side af åen, lige indtil man besluttede at flytte mod vest i den yngre del af germansk jernalder.

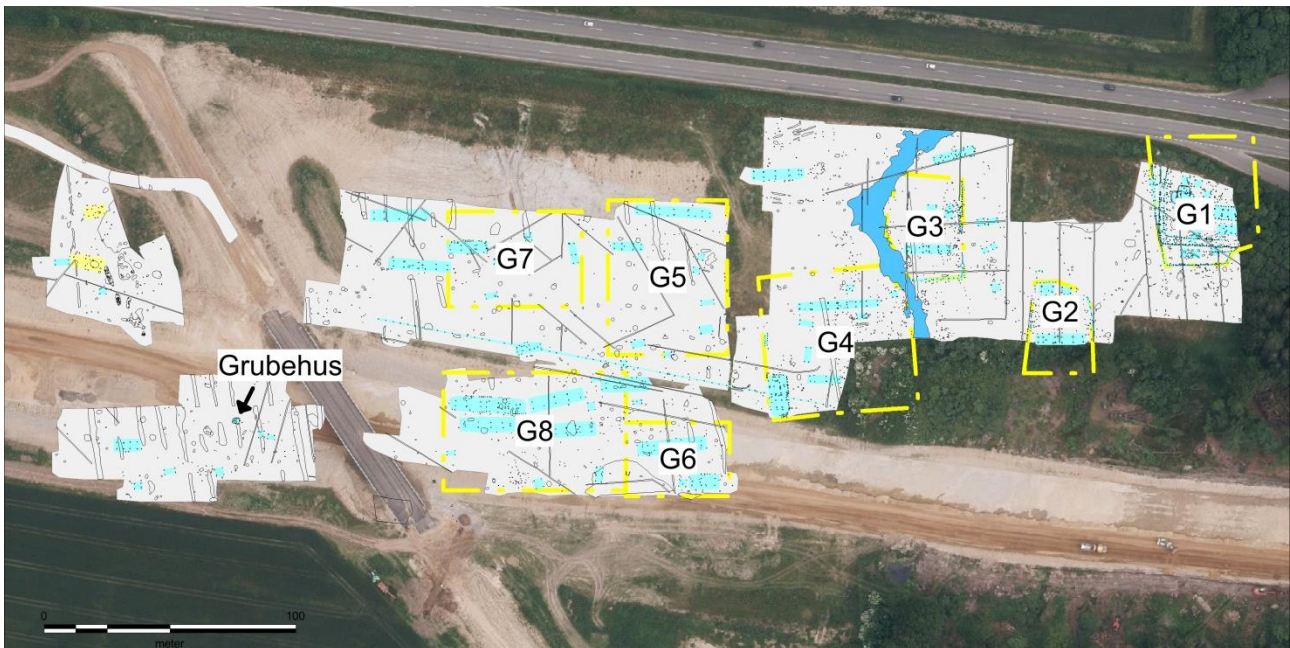
Figur 17; Gårdsanlæg 1. Gården ses i min. 4 faser og er ikke afgrænset mod øst og nord. Mod nord er gården gravet væk da Gl. Silkeborgvej blev anlagt. Mod øst ligger Flensted Krat og er ikke berørt af anlægsarbejde.

Fælles for de tre ældre germanertidsgårde er, at de er meget velbevarede med omgivende hegn og småhuse. Ved G1 ses eksempelvis et småhus, K114 som bliver afløst af et andet småhus, K115. De to huse er omtrent lige store, men opbygningen er forskellig. K114 er med afrundede gavle, indgang mod nord og er Ø-V-orienteret samt kun en mulig tagbærende midt i huset. K115 er lige vendt en omgang, altså N-S orienteret, med rette gavle og et sæt meget dybe tagbærende og en indgang mod øst. Begge huse har enten væggrøft eller vægstolper og fremstår meget velbevarede. K115 er C14-dateret til ældre germansk jernalder.

Hegnstrukturerne er for det meste enradede hegn med en dobbeltstolpe for hver anden eller tredje stolpe, hvilket må tolkes som et faskinehegn. Enkelte hegn viser tegn på sadeltag.

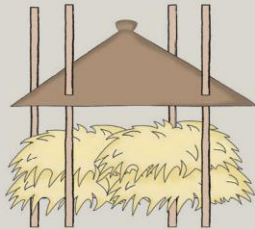
Figur 18; De to småhuse, K114 og K115, som har afløst hinanden. Set fra V.

Figur 19; Mapinfoplan med luftfoto. Germanertidsbebyggelsen på Bøgely med markering af gårdsenheder (stiplet gult). Konstruktioner er lyseblå. Et gammelt å-løb er markeret med blå farve.

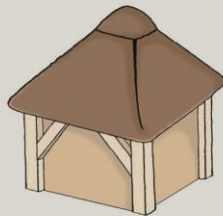
Firestolpeanlæg

Firestolpeanlæg er små kvadratiske bygninger, bestående af i alt fire stolper.

Disse små bygninger kan være 'staklader' eller 'hjelme' - små bygninger uden vægge men med et tag, der eventuelt har kunnet hejses op og ned. Begge typer har nok været brugt til opbevaring af halm, hø eller andet forråd.

Sådanne små omtrent kvadratiske bygninger kan dog også have spor af vægge og indgange. I de tilfælde er der i stedet tale om mindre huse, hvor de to rækker stolper har båret husets tag. De små huse har været brugt til forskellige håndværksaktiviteter, opbevaring og lignende. Firestolpe-anlæggene er almindelige udhuse eller skure, som hører til gårdene med deres langhuse, som blev brugt som bolig og stald. Denne type huse kendes i jernalder (500 f.kr.-750 e.kr.) - og helt op i nyere tid forekommer både 'staklader' og 'hjelme'.

Yngre germansk jernalder (550-750 e.Kr.)

Vest for å-løbet ligger gårdene G4-G8, hvor der næsten ved samtlige gårde findes C14-daterede bygninger fra yngre germansk jernalder. Her er gårdene noget mere usikkert afgrænset, da hegnsførløb ikke forekommer, og de anslåede gårdsenheder må derfor tages med et gran salt. I forhold til konstruktion af gårdsanlæg er der primært kigget på hovedhusene/beboelseshusenes placering. Små staklader ligger spredt over arealet – også udenfor de tolkede gårdsenheder. Der findes min. 36 staklader som dateres til germansk jernalder – to af dem er C14-dateret til yngre germansk jernalder. Der ses to forskellige typer staklader. En kvadratisk og en rektangulær (se ovenstående figur). De rektangulære bygninger er måske nærmere en form for økonomibygning.

Generelt ses der ingen overlap mellem husene og kun ganske få tegn på udskiftning af stolper. Man har nærmere bygget nyt, når noget begyndte at falde sammen. Langt de fleste konstruktioner er med små grå stolper som tagbærende, dog er nogle af langhusene noget mere velfunderet, men altså generelt svage konstruktioner. Kun ved ganske få huse kan der spores indgangsstolper. Dette kan også være forklaringen på, hvorfor der næsten ikke ses hegn fra den yngre germanske jernalder på Bøgely – stolperne er simpelthen ikke

gravet særligt dybt ned.

Af særlige huse kan nævnes K100 (ses på figur 20). K100 er et N-S-vendt hus ved G4 med 7 tagbærende sæt og en størrelse på 8 X16 m. Der ses et delvist bevaret vægforløb mod nord, øst og syd, samt en indgang i den østlige side. Der er taget jordprøver fra seks østlige tagbærende stolper, som der siden er lavet en makrofossilanalyse på. Ud af 39 kornkerner er rug den dominerende sort, men byg og hvede findes også. Der er dog ukrudtsfrø, typiske markukrudtsplanter, som dominerer blandt makrofossilerne. Bygningen kan enten være et kornlager, altså en økonomibygning, men den kan også være et beboelseshus, hvor man har

opbevaret lidt korn og rensat det før madlavningen. Da der ikke er fundet spor efter et ildsted i huset er det svært at af- eller bekræfte teorierne.

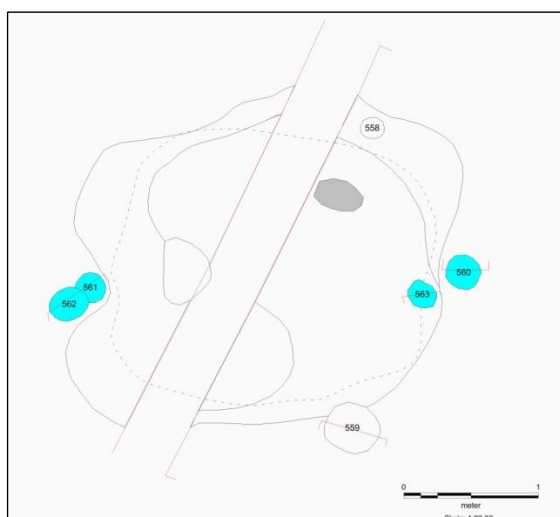
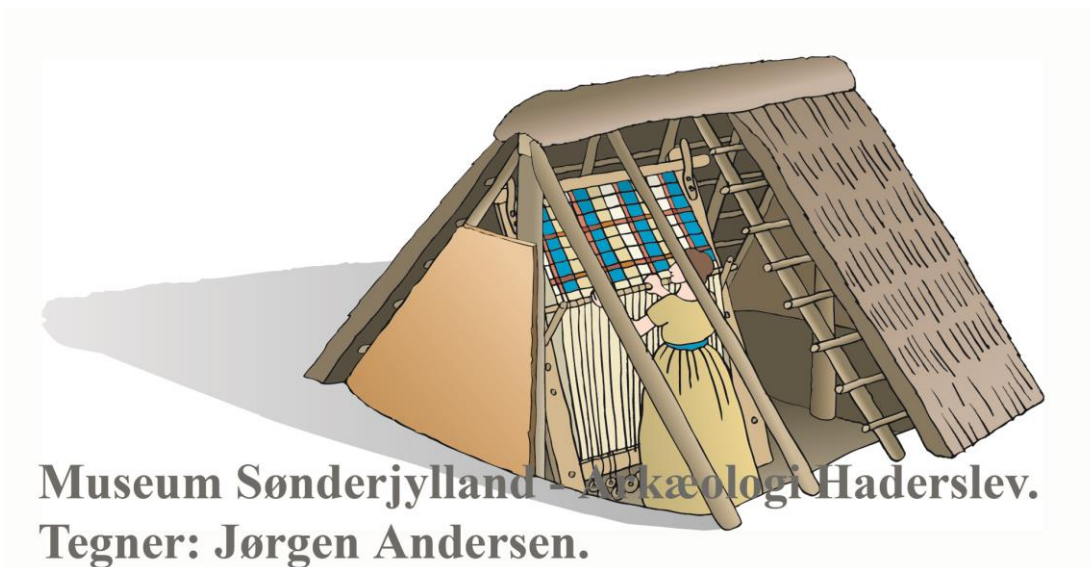
Figur 20; De tre gårdsanlæg, G2, G3 og G4, hvoraf de to første hører til den ældre germanske jernalder og G4 til den yngre germanske jernalder. Bemærk det blå å-løb der skiller dem ad.

Gård

En gård er en fælles betegnelse for de bygninger, der har været knyttet sammen som en samlet enhed. En gård består typisk af et langhus brugt som bolig og stald og derudover et eller flere udhuse. Desuden er der eventuelt et hegn, der indhegner gårdspladsen.

Der er fundet et enkelt grubehus, K13, i et område med en del staklader i det midterste felt i etape I. Området har formodentlig været anvendt til håndværkssysler og ikke til beboelse. Grubehuset er ca. 3,4 X 2,5 m i fladen og 2,3 X 2 m ved bundniveauet. De to tagbærende er med tiden udskiftet og har stået overfor hinanden på tværs af gruben i en Ø-V-lig retning med ca. 3 m's mellemrum. Stolperne er mellem 29 og 43 cm dybe. Selve gruben er omkring 40 cm dyb og med en jævn, forholdsvis flad bund. I opfyldningslaget af gruben er der fundet en større jerngenstand, som formodentlig er resterne af en hørknevlé, X123. Om der har været forarbejdet hør i grubehuset er usikkert, da der er tale om opfyldsmateriale, men sandsynligt er det, at man omkring eller i grubehuset har forarbejdet hør. K13 er C14-dateret til yngre germansk jernalder.

Figur 21; Øverst ses en rekonstruktionstegning af et grubehus. Nederst til venstre ses en digitaliseret plan af grubehuset K13. De blå stolper er tagstolper. Den fuldt optrukne streg er omridset i overfladen, mens den stiplede streg er omridset af bunden. Til højre ses grubehuset under udgravning. Set fra S.

Der kan være forsvundet dele af den yngre germanske bebyggelse i etape I, da den desværre ikke blev fundet i forundersøgelsen, men først dukkede op i den systematiske udgravning. Der er udvidet flere steder, hvor en del huse og staklader fremkom, men budgettet slap op før vi kunne være sikre på, at bebyggelsen var afgrænset. Vi finder sjældent yngre germansk jernalder i Skanderborg Kommune, så dette er et meget kærkomment indslag til denne periode. Det lange spænd mellem de tagbærende, de manglende vægstolper og manglende hegn, gør det vanskeligt at finde i en forundersøgelse. Dette må være en af årsagerne til periodens fravær i kommunen.

Middelalder og nyere tid (1066-)

Agerrener

Der er ikke fundet spor fra vikingetiden på Bøgely, men fra middelalderen ser det ud til, at dele af området er forvandlet til marksystemer. Mod vest ses tydelige spor efter højryggede agre i form af agerrener, som er placeret med ca. 10 m's mellemrum. Længere mod øst fader de langsomt ud, men ses sporadisk på midterdelen af Bøgely. Nedslidningsgraden har nok været hårdere her end mod vest. Tæt op ad Bøgely, i Flensted Krat, er der fundet syldstensfundamenter fra mindre huse fra 1200-tallet (SBM1200 Flensted Krat). Marksystemet med agerrener på Bøgely kunne være samtidig med bebyggelsen i Flensted Krat. Der er under et gammelt dige mod øst, fundet en hestesko, X1133, fra den ældre middelalder.

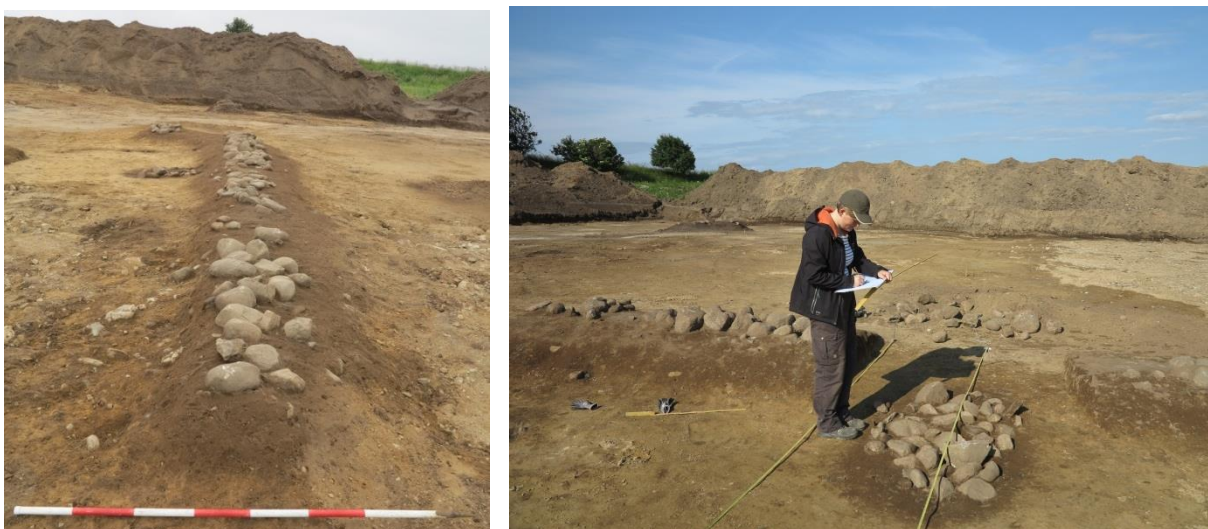
Figur 22; Marksystem med agerrener i den vestlige del af Bøgely I etape I. De lange NNV-SSØ anlæg er sporene efter højryggede agre.

Figur 23; Til venstre ses hesteskoen, X1133, som blev fundet under et gammelt dige. Til højre ses en illustration af princippet omkring højryggede agre (copyright: fortidsmindeguiden.dk)

Stendiger

I to områder er der fundet rækker af flere sammenbragte sten (A3067, A3107, A3384). Rækkerne ligger i områder (etape IV og nordvestlige del af etape III) med megen mulddybde. Det ser ud til at stenene kunne ligge på gammel markoverflade, da de er hævet ca. 20-25 cm over undergrundsniv. Mellem stenene er der fundet sideskår af jernalderkarakter, enkelte kværnsten og fragment af en donut-formet væbevægt. A3384 er placeret ovenpå et anlæg fra jernalder, A3388. Retningen på rækkerne er ensartede mod NNV-SSØ – omtrent samme retning som agerrene. Dette kunne lede os på sporet af en datering og funktion af rækkerne. Formodentlig er der tale om indsamlede sten fra pløjning af markerne. Disse er samlet langs med naturlige markskel, evt. mellem to forskellige ejere. Det kan også være en regulær markering af ejerforhold. De forskellige jernalderindslag må blot være genstande som befandt sig på marken som rester fra tidligere bebyggelser. Stendigerne formodes derfor at tilhøre middelalderen.

Figur 24; Til venstre: Et af stendigerne, A3384 i etape IV. Set fra N. Til højre: Under stendiget fremkom en stenfyldt grube fra jernalderen. Set fra Ø.

Stenomkranset grav? Nyere tid?

A1750 er et mindre anlæg på 125 X 85 cm i fladen og 40 cm i dybden. Anlægget er omkranset af flade store sten, hvoraf tre er kværnsten. I midten ligger en kæmpe stor rund sten, som blev løftet op af maskinen. Under stenen var der undergrund, kun med lidt lyst gråbrunt fyld langs kanterne. Ud over kværnstenene langs siderne blev der ikke fundet genstande. Der blev taget en jordprøve af bundlaget, hvor der fremkom et meget lille stykke forkullet bøgetræ, hvorpå der blev lavet en C14-prøve. Prøven viste en datering omkring midten af 1600-tallet, måske helt op i 1800-tallet. En enkelt C14-datering er dog for lidt til, at vi med sikkerhed kan placere fundet i nyere tid. Selve opbygningen og brugen af kværnsten tyder umiddelbart på en ældre datering i oldtiden, hvor dens funktion kunne være et kenotaf. Det forkullede stykke bøgetræ kan ved et tilfælde via dyregange eller lignende være havnet på bunden af anlægget, men dette må stå i det uvisse.

Figur 25; A1750. Til venstre hvor den store sten i midten endnu ikke er fjernet. Til højre, hvor midterstenen er fjernet. Set fra Ø.

Genstandsmaterialet

Der er i alt registreret 1707 fund på Bøgely-etaperne. Størsteparten af dem er keramik, hvor de fleste dateres til den førromerske jernalder. Derudover er der fundet en del sten, i alt 402, med forskellige funktioner, heraf er hovedparten kværnsten og knusesten. Sten med mere end én funktion er der også flere af, bl.a. knusesten med prikugget fordybning, netsynk omdannet til knusesten, slibesten med prikugget fordybning og knuse/slibesten.

Af flintgenstande er der 48 fund, herunder afslag, blokke, skraber og flækker. Brændt ler forekommer i 51 fund, herunder en del avlstensfragmenter, 1 hel væbevægt, lerslagge, fragmenter af lerklining og arneplade. 12 fund rummer rester af brændte dyrekogler. Så er der fundet 11 stykker jern, herunder 2 hestesko og en hørknevle, desuden er der 16 fund med slagge. Der er taget 238 jordprøver, som også tæller med i fundstatistikken.

Figur 26; Til venstre ses et sikar, X264. Bunden er perforeret med små huller og har været anvendt i osteproduktionen. Til højre ses resterne af en ildbuk, X262. Ildbukke blev parvist anvendt ved ildstedet, men måske også som transporterbare varmelegemer.

Figur 27; Til venstre ses dele af et større hankekar, X2256, og til højre ses dele af et lille kar, X2430.

Figur 28; Til venstre ses et samlet foto af alle knusesten fra A3673 og til højre et lille miniaturekar, X1325, hvor kun lidt af randen mangler.

Figur 29; Til venstre ses en ubrændt vævevægt, X1107 og til højre et stykke af et større kar med ringknop, X1169

Samlet tolkning af Bøgely

Bortset fra et par enkelte indslag fra yngre stenalder og yngre bronzealder er Bøgely domineret af jernalderbebyggelse fra både ældre og yngre jernalder. Sammenholdt med SBM1374 Låsby Syd, har vi en næsten kontinuerlig rækkefølge helt fra yngre bronzealder og frem til og med yngre germansk jernalder. En mangelfuld periode er dog den ældre romerske jernalder, men fund fra gruber viser dog, at den ligger lige i nærheden – måske inde på marken syd for etape I. I mange år har der ikke været det store kendskab til oldtiden omkring Låsby, men motorvejsgravningerne har ikke bare givet et meget vigtigt kendskab til lokalhistorien, men også bidraget væsentligt til den større sammenhæng omkring jernalderen i Museum Skanderborgs ansvarsområde. Bl.a. er der gennem C14-dateringer nu mere præcise dateringer på kendte som ukendte hustyper. Særligt vigtig viden er den vi har erhvervet fra den germanske jernalder, som vi så sjældent finder i Skanderborg Kommune, men også de meget velbevarede huse fra den mellemste del af førromersk jernalder med bevarede hegnsgrøfter er særdeles interessante.

Fremtidigt arbejde på stedet

Arealerne er frigivet til etablering af motorvej, vejforlægning, broarbejdsplads og terrænregulering. Mange steder langs tracegrænserne er der huse og gårdsenheder som fortsætter ud under det ikke berørte areal. Skal man i fremtiden foretage ændringer omkring de udgravede arealer, kræver det en arkæologisk forundersøgelse/undersøgelse.

Figur 30; De første skovfulde jord fjernes på etape I i marts 2012. Hovedvejen ses i baggrunden. Set fra Ø.

Skanderborg Museum d. 26-08-2015

Cand. Mag. Merethe Schifter Bagge

Tidstavle

År f./e. Kristus

